

Možemo li bez privatnoga vlasništva?

ŠTO JE PRIVATNO VLASNIŠTVO?

Kao u mnogim drugim granama prava, vidimo i u normama, koje reguliraju vlasništvo, jasan utjecaj rimskoga prava, po kojem je vlasništvo »potpuno i neograničeno pravno gospodstvo osobe nad tjelesnom stvari« — »ius utendi, fruendi, abutendi«. Tako definira naš građanski zakon: »Sve što je osobe kakove, sve tjelesne i netjelesne njezine stvari, zovu se vlasnost njezina« (§ 353), i »Vlasnost smatrana kao pravo, jest vlast raditi po volji sućanstvom i koristima stvari kakove, i svakoga inoga isključiti od toga.« (354) I ne samo da se naš o. g. z. drži te definicije, i u drugim kodifikacijama nije drugačije. Austrijska definicija glasi jednako, francuska: »La propriété est le droit de jouir et de disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements« (§ 544 Code civil), a dosadanja njemačka: »Der Eigentümer einer Sache kann, soweit nicht das Gesetz oder Rechte Dritter entgegenstehen, mit der Sache nach Belieben verfahren und andere von jeder Einwirkung ausschließen.« (BGB § 903)

Već se mnoga stoljeća vode borbe radi one osnovne rimske definicije prava, te su u novije doba, izuzevši socijaliste, o kojima će odmah biti dosta govora, *Wagner* i *Gierke* osobito napadali apsolutnost rimskog vlasništva. No ta je borba bila posve nepotrebna. Vrhovno je načelo svega rimskoga života bilo »Salus rei publicae suprema lex.« te je tako i vlasništvo moglo biti ograničavano. To je dobro vidio srednjovjekovni glosator *Bartolus*, koji je i vlasništvo definirao kao »ius perfecte disponendi de re corporali nisi lege prohibeatur«, a moderni pravници kao *Puchta* i *Ihering* dokazuju, kako već postojanje legalnih služnosti u zakoniku na 12 ploča, isključuje apsolutnost vlasništva. I taj se pojam vlasništva, nepromijenjen u bitnosti, sačuvao kroz sva ta stoljeća i našao dolično mjesto u svim evropskim kodifikacijama.

Ali nisu svi priznavali vlasništvo, a pogotovu ne privatno vlasništvo. Mnogi su ga filozofi i sociolozi napadali, a od XIX. stoljeća ono je cilj napadaja svih razliĉnih socijalistiĉkih pokreta. Već se u XVIII. stoljeću vodila u filozofiji borba o opravdanosti vlasništva, ali prirodni nasljednici tih filozofa

— vođe francuske revolucije — priznali su u članu X. Deklaracije o pravima čovjeka pojedincu pravo posjedovanja nepovredivim i svetim »inviolable et sacré«.

Po razlici između nosilaca prava dijelimo vlasništvo na privatno vlasništvo, ako pripada pojedincu ili porodici, i na javno ili kolektivno vlasništvo, ako pripada državi ili radnim općinama, kako si ih zamišljaju učenici Charles-a Fouriera i anarhisti. Možemo vlasništvo podijeliti i prema prirodi objekta prava, pa imamo opet dvije vrste: vlasništvo pokretnina i vlasništvo nekretnina, napose zemljišta.

DOLJE PRIVATNO VLASNIŠTVO!

Po cijelom se svijetu proširio početkom ovog stoljeća, a pogotovu poslije rata, pokret, koji pod različnim imenima kao socijalizam, komunizam, anarhizam, diže mase protiv institucije privatnog vlasništva. Malene su razlike između tih pojedinih grupa u teoriji, provedene u praksi daju sve isti rezultat: smrt privatnom vlasništvu. Baš taj veliki broj neprijatelja privatnog vlasništva dokazuje, da se nalazimo pred institucijom, koja tvori temelj modernog društvenog poretka, što više koja je kroz mnoga tisućljeća uz mali broj izuzetaka i odstupanja bila temeljni kamen svega života ljudskoga. Uništimo li privatno vlasništvo, uništili smo i pravo i moral u današnjem obliku, uništili smo sav današnji način života i mišljenja, uništili smo sve današnje razlike među ljudima i otvorili smo . . . Da! Što smo otvorili? To nitko ne može znati. Da li smo otvorili novi odsjek povijesti, u kojem će pravda, sloboda, jednakost i bratstvo vladati, ili crna birokratska tiranija, tiranija jedne klike ili stranke, ili opet nismo li započeli doba anarhije, kakovo je bilo po Hobbes-u na početku prije uređenja društva, države i privatnog vlasništva »bellum omnium contra omnes«, i kada je odnos između ljudi bio uređen po načelu »homo hominis lupus«? Čini se, da je najbliže istini zadnja tvrdnja.

Uzme li se socijalizam i komunizam u filozofskom smislu, a ne kao imena političkih stranaka, onda je komunizam širi pojam, koji obuhvaća i socijalizam. Već je sama riječ komunizam starija, pa su već Babeuf i njegovi drugovi prozvani komunistima, dok je riječ socijalizam napravio godine 1840. Pierre Lerroux, kao pojam suprotan individualizmu, a koji bi značio uplitanje države u odnose između proizvađača i potrošača, da zauzda pretjerani individualizam i egoizam. Pod komunizmom u širem smislu razumije se onaj nacionalno-ekonomski sistem, po kojem se ukida privatno vlasništvo, bar sredstava proizvodnje, i zamjenjuje se zajednicom dobara (communio bonorum). Nisu svi protivnici privatnog vlasništva išli jednako daleko, a nisu ni svi postavljali jednake sisteme za budućnost.

SMOTRA PROTIVNIKA PRIVATNOGA VLASNIŠTVA

Logički je najdosljedniji sistem, koji se može nazvati negativnim komunizmom i koji nije dosada našao dostojnog zastupnika. Taj se sistem zadovoljava jednostavnim nijekanjem svakog vlasništva, jer da su sve stvari svačije. Apsurdnost toga sistema ne treba ni dokazivati, jer tko će na pr. obraditi polje, ako svaki ima pravo da pobere plodove?

Drugi se sistem može nazvati pozitivnim komunizmom, te se grana na dvije grane. Ekstremi pozitivni komunizam, kojemu su najpoznatiji predstavnici *Owen* i *Cabot*, želi prenijeti sva dobra bez izuzetka u vlasništvo zajednice, koja bi onda uvela zajedničku produkciju i zajedničku upotrebu, tj. zajedničke blagovaonice, stanove, bolnice itd. I taj sistem nema više mnogo zastupnika.

Umjereni pozitivni komunizam ili, kako se obično zove, anarhizam traži samo, da se ukine privatno vlasništvo produktivnih dobara, pa da se prenese na međusobno nezavisne općine, koje su složene u federaciji. Osnivač je tog sistema Rus *Bakunjin*. Anarhisti se pozivaju na neke grčke gradiće, a zaboravljaju na borbe između njih. Razlike životnih okolnosti i položaja dovode do toga, da su neke općine bogatije i napučenije, a te se onda žele proširiti na račun slabijih i siromašnijih, te tako nastanu neprestane borbe, koje dovode ili do anarhije u današnjem smislu riječi, ili do ponovnog stvaranja država.

Najpoznatiji je komunistički sistem, koji se može nazvati socijalističkim komunizmom ili socijalizmom, a koji se često naziva, pogotovu nakon rascjepa na II. i III. internacionalu, marksizmom po najpopularnijem svom osnivaču *Marxu*. Pod marksizmom — tako će se ponajviše u ovom članku nazivati socijalni komunizam — razumije se nacionalno-ekonomski sistem, koji uvodi neotuđivo zajedničko vlasništvo svih sredstava rada i koji želi, da država (ili, kako neki hoće, socijalističko društvo) organizira svu proizvodnju i razdiobu gospodarskih dobara.

De Laveleye definira socijalizam kao svaku nauku, koja teži, 1) za većom jednakosti socijalnog položaja, a 2) želi postići taj cilj zakonodavstvom ili državom. Ta je definicija mogla zadovoljiti *Laveleye*-a, koji se samo tako i može računati među socijaliste, i to agrarne socijaliste, ali ta preširoka definicija zbilja ništa ne određuje. Zato ćemo za definiciju komunizma uzeti, da je on principijelno nijekanje privatnog vlasništva, bar na dobrima koja služe produkciji.

Nije komunizam starog datuma, već je on pravo dijete XIX. stoljeća. Istina je da je bilo u staroj Heladi nekih filozofa, koji su zahtijevali komunizam, a bilo je i nekih pokušaja kolektivizacije. Protagonista tog pokreta bio je filozof *Platon*. No već je njegov učenik *Aristotel* napao tu nauku i tako je uspješno pobio, da se za nekih petnaest stoljeća nije

oporavila. Tek ju je renesansa izbacila iz zaboravi. *Komunizam* nekih grčkih gradova, kao na pr. *Sparte*, nije uređenje, kakovo današnji marksisti žele, jer kraj vrlo malog broja pravih građana, koji zbilja žive po komunističkim principima, stoje silne mase bespravno pučanstva — roblja i poluroblja, koje su *conditio sine qua non* tog poretka. I zajedničko se vlasništvo *prve kršćanske općine* u Jeruzalemu ne može smatrati pretečom marksizma, budući da se osnivalo na dobrovoljnom podvrgavanju vlasti apostolâ u vremenitim i zemaljskim stvarima, ljubavi prema bližnjem, jednakosti i želji za siromaštvom. Te su ideje bile i podstrekom osnivanju redova, ali se ne smije zaboraviti, da se to stanje može primijeniti samo na male grupe ljudi, koji se dobrovoljno podvrgavaju, i da bi takovo stanje za velike grupe ljudi, koji se uopće ne poznaju, niti imaju zajedničkih interesa i želja, bilo nemoguće održati dulje vremena, štoviše da bi bilo škodljivo. Pa i taj toliko spominjani isusovački komunizam u Paragvaju bio je zamišljen samo kao prolazno stanje, da se tamošnji Indijanci privedu civilizaciji. Kako ni Thomas Morus ni Babeuf nisu imali većeg uspjeha ni utjecaja, može se uzeti, da je komunizam eminentno moderan pojav.

Može se reći, da marksizam ima svoje korjenje ne samo u novim životnim prilikama XIX. vijeka, nego da je i filozofija XVII. pripravila teren, na kojem su filozofi XVIII. stoljeća na čelu s *Rousseau-om* razvijali ideje, koje su kasnije s nekim promjenama usvojili socijalisti XIX. vijeka. Poznate su riječi Rousseau-ove: »Prvi, koji se usudio, ogradivši komad zemljišta, da kaže ovo je moje, i koji je našao ljude dosta glupe, da mu povjeruju, bio je pravi osnivač civilnog društva. Koliko bi zločinstava, ratova, umorstava, koliko bi nevolja i užasa prištedio ljudskom rodu onaj, koji bi istrjavši kolje i zasipavši jarak povikao sličnima sebi: Nemojte slušati ovog varalicu, izgubljeni ste, ako zaboravite, da plodovi mogu biti svačiji, a da zemlja nije ničija.« Njegovi su nasljednici išli još dalje. Markiz de *Condorcet* opisuje buduće društvo bez privatnog vlasništva, *Morelly* i *Mably* isključuju iz svog plana o budućem društvu privatno vlasništvo kao majku svih zločina. Ipak je pretjerano, ako se kaže s francuskim socijalistom Louis *Blancom*, da je Rousseau preteča modernog socijalizma. — Charles Bouglé u svom djelu »*Socialismes français*« kaže: »Ako razumijevamo pod modernim socializmom teoriju, koja sadrži i osudu privatnog vlasništva i obranu radnika - proletera, razumije se samo po sebi, da ni jedna ni druga teza nije kod Rousseau-a formalno razvijena. Jer ne bi li možda našli u njega jednaki broj tekstova kojima brani vlasništvo, kao i onih kojima ga kudi?«

No nisu sve ideje francuskih enciklopedista bile ostvarene u revoluciji, pa tako ni ukidanje privatnog vlasništva. Revolucionarne su skupštine išle za tim, da unište crkvena i plemićka imanja i da ih razdijele među seljake, tako da bi oni mogli besplatno postati slobodni i apsolutni vlasnici zemlje, kao što je to Sagnac definirao. Ni *Robespierre*, taj fanatički učenik Rousseau-ov, nije ukinuo vlasništva, samo ga ne drži više prirodnim pravom, već pravom, koje je društvo dopustilo pojedincu, i koje se prema potrebi može ograničiti.

FRANCUSKI PROTAGONISTE

Početak XIX. vijeka nalaze protivnici privatnog vlasništva novih ljudi i novih ideja. Počinje se velika borba filozofa i sociologa. Zastupnici industrijalizma, grof Henry de *Saint-Simon* i njegovi učenici, napadaju privatno vlasništvo radi zloupotreba, koje se mogu desiti. Bazard vodi borbu do daljnjih konzekvencija i traži, da se ukine nasljedstvo kao najveći kulturni skandal. Sain-Simonističke ideje o vlasništvu najbolje je definirao Rodbertus, koji je rekao, da je vlasništvo historijska kategorija. Prije se moglo posjedovati ljude, danas samo stvari. Prije se moglo posvema slobodno testirati, danas postoje mnoge zapreke. Što je jučer bilo, danas nije više. A zašto da bude sutra, što je danas? Sve prolazi. Sve se ustanove moraju da prilagode novim prilikama, a zar da vlasništvo bude izuzetak? Saint-Simonisti, a pogotovu *Bazard* traže ukidanje privatnog vlasništva, da stanu na put konkurenciji i industrijskoj anarhiji, i ta njihova briga nije ostala bez utjecaja. Bazard je zaboravljen, ali samo zato, jer su mu Marx i Engels mnoge od ovih ideja preuzeli u svoj »Komunistički manifest«, te Charles Andler kaže: »Bazard est ici la source constante du Manifeste.«

Još je jednoga velikog socijalističkog filozofa iznijela Francuska, osim Fourier-a, koji se nije mnogo bavio privatnim vlasništvom. To je bio *Proudhon*. Ali što da se misli o tom čovjeku, koji je u mladosti napadao vlasništvo, a u jednoj od svojih oporuka priznavao ga? Što je Proudhona natjeralo da priznaje vlasništvo? U svojim spisima on priznaje, da hoće da spriječi zloupotrebe apsolutnog vlasništva »*propriété exclusive et envahissante*«. Dvije su se ideje borile u njemu za privatno vlasništvo. Opasnost od svemoćne države za slobodu i velike zasluge seljaštva, jer su porodice, koje obrađuju zemlju, protuotrov politici. Nasuprot jednoj apsolutnoj ideji — državi — podignimo drugu — privatno vlasništvo na zemljištu. Time ćemo paralizirati prvu.

NJEMAČKI PROTAGONISTE

Njemu nasuprot možemo postaviti *Marxa*, jer će otsada protagonisti borbe protiv privatnog vlasništva biti njemački socijalisti, drugovi i učenici Marxovi. Već je treći kongres Radničke internacionale u Baselu 1869. priznao društvu pravo, da pretvori privatno vlasništvo pojedinca u kolektivno vlasništvo zajednice. Takozvani Erfurtski program njemačke socijalne demokracije od godine 1891. kaže među ostalim: »Privatno vlasništvo sredstava produkcije, koje je nekoć bilo

sredstvo, da se proizvađaču osigura vlasništvo proizvoda, postalo je danas sredstvom, da se seljaci, obrtnici i mali trgovci izvlaste i da se radnikov proizvod preda u posjed neradnicima — kapitalistima i veleposjednicima. Samo pretvaranje kapitalističkog privatnog vlasništva nad sredstvima produkcije — zemljište i tlo, rovovi i rudokopi, sirovine, alat, strojevi, prometala — u društveno vlasništvo i promjena proizvodnje robe u socijalističku, za društvo i društvom vođenu produkciju, može učiniti, da veliki pogon i rentabilnost društvenog rada, koja neprestano raste, postane za klase, koje su dosad bile izrabljivane, mjesto izvora bijede i tlačenja, izvor najvećeg blagostanja i svestranog, harmonijskog usavršavanja.« Tim je privatnom vlasništvu najavljen nemilosrdan rat, a *Bebel* je prorokovao, da će koncem XIX. stoljeća doći velika katastrofa, »ein großer Kladderadatsch«, i da će se ukinuti privatno vlasništvo produktivnih sredstava te uvesti društvena proizvodnja, »für und durch die Gesellschaft«.

Nije ovaj zahtjev slučajni, taktični potez prijeratne njemačke socijalne demokracije, donesen iz čisto oportunističkih razloga, već je to jedna od osnovnih ideja pokreta, koja jednom ostvarena vodi za sobom kao logičnu posljedicu ostvarenje svih ostalih planova o uređenju socijalističkog društva budućnosti. Već je *Marx* jasno i nedvoumno postavio taj zahtjev. U svom »*Kapitalu*« opisuje socijalističko društvo budućnosti: »Predstavimo si društvo slobodnih ljudi, koji rade zajedničkim sredstvima produkcije i služe se svijesno svojim mnogim individualnim radnim snagama kao jednom društvenom radnom snagom. Svi se ciljevi Robinsonova posla ponavljaju, samo društveno, a ne individualno. Ali nastaje bitna razlika. Svi Robinsonovi proizvodi bili su njegovi lični proizvodi i zato su bili neposredno njegovi predmeti upotrebe. Ukupni je proizvod društva društveni proizvod. Jedan dio tog proizvoda služi opet kao sredstvo proizvodnje. Ostaje društven. Ali drugi dio potroše članovi društva kao živežne namirnice. Zato se mora među njih razdijeliti.«

Da se to idealno stanje postigne, moraju se po teoriji koncentracije izvlastiti eksproprijatori, t. j. kapitaliste i uspostaviti vlasništvo, »ali na osnovu tečevina kapitalističke ere, kooperacije slobodnih radnika i njihovog zajedničkog vlasništva zemlje i produktivnih sredstava, koja su sami radom proizveli.« Priznati je cilj *Marxov* pretvorenje privatnog vlasništva u kolektivno. Ali i njegov dugogodišnji drug *Engels* ne gleda drugačije na to pitanje: »Društveno prisvajanje sredstava proizvodnje odstranjuje ne samo umjetne smetnje

produkcije, koje sada postoje, nego i pozitivno rasipavanje i uništavanje produktivnih snaga i produkata.«

Sav taj plan iziskuje strogo centralističku vladu, koja uređuje produkciju. Plan, po kojem bi se htjela sva vlast prenijeti na radne općine, uopće ne bi bio socijalizam, nego anarhizam. Ili kako bi se moglo udovoljiti programu: »Anarhija unutar društvene proizvodnje bit će odstranjena svijesnom planskom organizacijom!« A hoće li se nazvati ta vlast državom, socijalističkim društvom itd., posvema je bez važnosti, ma da erfurtski program budno pazi, da ne upotrijebi riječi: država! Na to je već upozorio *Liebknecht* u svom programatskom govoru na erfurtskom kongresu. Jedno je posve sigurno, da je u socijalističkoj državi potrebna stroga, centralistička i isključiva kolektivna produkcija. A da li će se to nazvati društvom ili državom, centralizmom, apsolutizmom ili federalizmom, to je posvema svejedno. Socijalistička je država tek onda ostvarena, ako su sredstva produkcije samo kolektivno vlasništvo.

SED CONTRA EST, QUOD . . .

Prije nego prijedemo na daljnje izlaganje i kritiku socijalističkog sistema, ukoliko napada privatno vlasništvo, moramo primijetiti, da sva ova teorijska razlaganja o mogućnosti imaju samo onda smisla, ako pokazuju logične konzekvencije načela ili njihovo ostvarenje u praksi. Mnogi su se protivnici privatnog vlasništva borili protiv tog načina, kao na pr. *Kautsky*, koji je u recenziji jednoga protivničkog djela rekao: »Svađanje s njima (tj. protivnicima socijalizma) o konzekvencijama, kojima bi moglo, smjelo, znalo uroditi ostvarenje naših zahtjeva, izgleda nam posve suvišnim.« No tako jednostavno to baš nije. Ne odbacuju se ovako protivnički argumenti, pogotovu, ako izvode posljedice iz samih ideja i dokazuju, dokle one vode. Ogladajmo dakle i mi ne samo ideje, nego i to, kako bi moglo izgledati ostvarenje tih ideja, odnosno, ako je već negdje ostvaren program, kakove rezultate pokazuje.

1. MEĐAŠ PROIZVODNIH I POTROŠNIH DOBARA?

Već na prvom koraku nastaju velike poteškoće, ako se hoće realizirati socijalistički program. Sve, i pokretnine i nekretnine, što služe produkciji, mora po Marxu da bude zajedničko vlasništvo, a samo predmeti za dnevnu potrošnju i upotrebu pojedinaca mogu se dati u privatno vlasništvo, kao odšteta za rad. Ali što je sredstvo proizvodnje, a što se može dati u privatno vlasništvo? Igla i konac su sigurno potrebni svaki dan privatnicima, ali u državnim krojačkim tvornicama to su sredstva produkcije, alat, koji se mora socijalizirati. Vrt se može prepustiti pojedincu, jer se on može hraniti nje-

govim produktima, ali ne može li ih on i prodati? Vrt i igla, konj i konac — sve su to sredstva produkcije, ali opet mogu biti predmeti za dnevnu potrošnju i upotrebu. A kada Paulsen tvrdi, da i kuće za stanovanje mogu biti u socijalističkom društvu privatno vlasništvo, kao i knjige, pokućstvo, slike, te da se iste stvari mogu i pokloniti, prodati ili naslijediti — onda je to velika nedosljednost i opasno odstupanje od socijalističkog sistema. Jer u ruci pojedinaca mogu se skupiti veća novčana sredstva na taj način, tako da može živjeti od rente, ili veći broj ovih stvari, a u socijalističkom, kao i svakom drugom društvu, bogatstvo stvara ugled, ugled moć i tako dovodi do starog kapitalističkog sistema.

Hoće li socijalizam da bude konzekventan svojim načelima, onda mora da dade stvari za dnevnu potrošnju i potrebu pojedincima samo na upotrebu, a ne u vlasništvo. Takav bi sistem sam po sebi zahtijevao vrlo veliki policijski aparat, koji neprestano, bezobzirno kontrolira, da li se sve upotrebljava i troši prema uputama, ili se možda prodaje i poklanja. Da taj sistem nije idealan, ne treba mnogo dokazivati.

2. DIOBA I KVANTUM POTROŠNIH DOBARA?

Ali još je mnogo teže odrediti, što je sve potrebno, da se proizvodi, budući da će preuzimanjem vlasništva nad sredstvima po radnicima vladati planska društvena proizvodnja, »eine gesellschaftliche Produktion nach vorherbestimmtem Plan« (*Engels*). Koja će biti baza produkcije? Dosadašnja kapitalistička? Pravo veli *Wagner*, da je današnja produkcija uslovljena današnjim životnim prilikama, pogotovu kapitalističkom rentom od zemlje i novca, pa da se ne da primijeniti na socijalizam. Jedva bi se dalo pomisliti, da država sama arbitrarno odredi, koliko da se proizvodi i razdijeli među slobodne drugove. »Sloboda je određivanja potrebe sigurno najdoljnja podloga slobode uopće«, kaže *Schäffle*. Ta to ne bi bili ni ljudi, kojima svaku iglicu, svaki komadić kruha, uopće sve, pa i najintimnije stvari, dodjeljuje državni činovnik i uvodi u javne registre, koji bi po čistoj socijalističkoj doktrini morali biti svakom drugu pristupačni.

I rimski je rob imao ponajviše svoj pekulij, iz kojeg si je mogao kupiti bar najpotrebnije, niti ga je itko kontrolirao, da li i kako troši svoje živežne namirnice i da li ih možda prodaje. A tamo je važno načelo: »*Servi pro nullis habent*« te: rob nije osoba! *Bebel* kaže, da će nestati luksuzni predmeti, budući da oni služe samo manjini ljudi, te nastavlja:

»Inwiefern durch Produkte neue Bedürfnisse zu befriedigen sind, darüber entscheidet die Gesamtheit.« Sve će dakle ovisiti o onom svemoćnom činovniku, koji će predstavljati društvo, pa kako on odluči, tako će se morati živjeti.

No ipak ne sumnjaju socijalisti, da će u socijalističkom društvu budućnosti sve biti mnogo bolje: »Das Schwelgen wird aufhören, die Armut und das Darben auch.« (Bebel). Još ljepše vidi sve to *Stern*: »Svakom, koji dokaže, da je svoj kvantum rada izvršio, pristoji neograničeno pravo na konzumiranje koje mu drago količine. Dobiva svoja odijela iz javnih magazina, jede u hotelu sve što mu se hoće, ili ako hoće radije u svom vrlo udobnom (höchst komfortabel) privatnom stanu, koji stoji u vezi s javnim hotelima (telefon, pneumatička pošta i bogzna što će se sve još iznaći), odakle dobiva na najpraktičniji način jela, koja si zaželi, te ih daje kod kuće ponovno grijati ili ih priređuje sam.« Pisac nam je zaboravio kazati, tko će mu donijeti hranu i tko će mu je kod kuće prirediti, jer služinčadi (te kapitalističke ustanove) nema, a valjda ne će žena da kuha svom mužu, kad mu je ravnopravna i kad ide kao i on na posao. Još se nalazi jedna mala nedosljednost u tom opisu. Zar će svaki po miloj volji jesti, što hoće i koliko hoće, kad Marx kaže, da će se predmeti za potrošnju i upotrebu dijeliti prema radu i radnom vremenu? Budući da će se dijeliti sve prema radu, dobit će jedan više, a drugi manje. Hoće li morati onaj, koji je dobio više, dokazati, da je sve potrošio, te da nije ništa prodao? No *Stern* je već i taj prigovor pobio time, što je izjavio, da je onaj, tko ne vjeruje, da će u socijalističkoj pučkoj državi biti dobro, velikii filistar, jer da će tamo svega biti dosta i da će svi imati »in Hülle und Fülle nach Herzenslust«.

Budući da je država odnosno socijalistička zajednica upravitelj te goleme tvornice, kakovo bi trebalo biti ovo društvo budućnosti, jer je cilj socijalista, kako kaže *Kautsky*, da »sjedini sve pogone u jedan jedini golemi državni pogon, t. j. pretvorenje države u jednu jedinu privrednu zadrugu«. Ali kako da se razdijeli rad u toj zadruzi?

3. RAZDIOBA RADA TE IZBOR ZVANJA?

Svaka bi radna zajednica dobila prema broju radnika određeni posao, koji bi morala svršiti. Da to ide po planu, ne smije se dogoditi, da se radnici za vrijeme godine sele, jer bi se inače poremetila ravnoteža. Zar bi trebalo onda zabraniti seobu radnicima i jedva nekoliko decenija nakon oslobođenja kmetova osnovati nove kmetove — kmetove stroja i

tvornice — nove »glebae adscripti?« Ni Bebel se nije usudio da to zagovara, nego priznaje pravo seobe.

Ni s izborom zvanja nije bolje, ma da je *Engels* definirao prijelaz iz kapitalističkoga društvenog uređenja u komunističko, kao skok iz stiske u slobodu, »Sprung der Menschheit aus dem Reiche der Notwendigkeit in das Reich der Freiheit«, koju je frazu preuzeo i *Kautsky*. *Charles Fourier*, *Bebel*, i *Köhler* naginju slobodnom izboru zvanja, jer da će biti dosta mjesta u svim granama. A kako ne mogu zatvoriti očiju pred činjenicom, da ima vrlo neugodnih zvanja, *Bebel* kaže, da će se sve mehanizirati, pa da ta zvanja ne će biti tako neugodna, a *Amerikanac Bellamy*, koji u jednom romanu opisuje socijalističko društvo budućnosti, kaže, da će se u slučaju da je jedna grana privrede prenatrpana, a da druga trpi od nedostatka sila, u jednoj povisiti broj radnih sati, a u drugoj sniziti. Ako ni to ne pomogne, onda će se objaviti, da će dobrovoljci za taj posao, time što ga preuzmu, zadužiti narod, a kako su ljudi častohlepni, ne će premašiti takove prilike. Ne koristi li ni to, onda *Bebel* predviđa, da će svi po turnusima morati preuzeti posao: »Da gibt es keine falsche Scham und keine blödsinnige Verachtung nützlicher Arbeit.« Kasnije, kada bude i duševna nivelacija provedena, svi će po turnusima morati da rade sve poslove bez razlike spola i dobi. Tako bi prema *Bebelu* kod novina na pr. svaki radnik bio jedan dan tipograf, drugi dan kolporter, treći kazališni kritik, četvrti urednik, peti korektor, da šesti dan bude opet tipograf itd. I to bi tako išlo sve dok ne dođe vrijeme, da ode orati ili sijati ili opet da bude drug komesar za trgovinu i industriju.

To već vodi do apsurdna, pa ma da *Marx* stavlja to stanje tek u višu fazu razvitka komunističkog društva, pošto je odgojem »Teilindividuum« nadomješten totalno razvijenim individuom, koji je sposoban za sve poslove — ipak ne vjerujemo, da svi ljudi imaju jednake sposobnosti, te nivelacija, kao i uvijek, ne bi povisila duševni standart slabije nadarenih, već bi spriječila nadarene u razvitku.

I sam *Paulsen*, koji je pokazivao dosta jasne simpatije za socijalizam, ne može da podnosi takovo buduće društvo; obara se na rad po turnusima, da isti čovjek bude čas jedno, čas drugo, i poštari i činovnik na šalteru i ministar pošta; kapetan broda, krmilar, kuhač i mornar; zakonodavac, sudac, vojskovođa i šef policije. Kolike li bi se samo svađe i razmirice rodile, i to ne zbog različitih materijalnih interesa, već zbog toga, što svaki ima svoje nazore o tome, što je korisno i moguće u zajednici.

4. ZBOGOM RAZUME, ZBOGOM SLOBODO!

A što je sa slobodom? — I na to pitanje ima Kautsky već gotov odgovor. — »Socijalna demokracija ne može ukinuti zavisnost radnika o privrednom pogonu, kojeg je on kogać, ali na mjesto ovisnosti radnika o kapitalisti, čiji su interesi neprijateljski i suprotni njegovim, postavlja njegovu ovisnost o društvu, kojeg je član i on sam, društvu jednakopravnih drugova, koji imaju iste interese.« Kao da ovisnost nije ovisnost! Kao da ropstvo nije ropstvo! Kao da je bolje da životom i radom radnika upravlja svemoćni činovnik, kojemu je jedina briga da se održi u milosti despotske centralne vlade, nego da tvorničar, vlasnik, sputan lancima socijalnih zakona, upravlja radom radnikovim, a život mu inače prepušta slobodnoj dispoziciji.

Svega ima dosta, svaki radi što više, da pretekne drugoga, nestaje razlike između inteligentnog i glupog. U svom slobodnom vremenu svaki se bavi umjetnošću ili naukom, te Bebel, koji je bar po turnusima priznavao učenjake i umjetnike od zanata mora da ih sada niječe. Geniji će se svagdje pojavljivati. »Wir werden also eine Aera für Künste und Wissenschaften entstehen sehen wie sie die Welt noch nie gesehen, nie erlebte, und dementsprechend werden die Schöpfungen sein, die sie erzeugt.« Svi, koji su se bavili umjetnošću ili naukom, znaju, kako je potreban silan rad, da se samo najelementarniji pojmovi svladaju. Dan je prekratak za takvog čovjeka. A tek kada se hoće zbilja nešto stvoriti? . . .

Dakle bi prema tim piscima produktivnost uz minimalno radno vrijeme bila veća u socijalističkoj državi, nego u kapitalističkoj. Životni bi standart i duševni, a i materijalni, bio neprispodobivo viši. Radnici bi svega imali u obilju. Sve bi bilo dobro; ne! — mnogo bolje, nego u kapitalističkim državama. Ogleđajmo sada tu ružičastu sliku budućnosti s uspjesima u jedinoj državi, koja se priznaje socijalističkom i koja vlada po tim načelima. Divno je polje eksperimentiranja, možda najbogatija zemlja na svijetu: Rusija!

Danas je već opće poznata stvar, da je kruta zbilja prisilila boljševičke vlastodršce, te temeljito revidiraju fantastičke vizije svojih duhovnih otaca. A jesu li barem popravili položaj radnikov?

SLIKA BLAGOSTANJA U KOLEKTIVIZMU!

Poznati stručnjak u sovjetskim gospodarskim pitanjima, ing. Nikola Basseches iz Moskve objavljuje u svojoj raspravi »Životni standart

u Sovjetskoj Rusiji«, koja je odštampana u bečkoj »Neue Freie Presse« od 4. oktobra 1936., niz vrlo interesantnih podataka o materijalnom položaju ruskog radništva. Ove je podatke skupio iz službenih moskovskih statistika, a rubalj je preračunao po sovjetskom službenom tečaju u dolare u relaciji: 1 dolar = 5 rubalja. — Vadimo samo najkarakterističnije primjere. Za poredbu sa sovjetskim životnim standartom uzeo je životne prilike radništva u Finskoj i Estonskoj, budući da su te zemlje bile do 1917. u sklopu ruskog carstva, a i privredne mogućnosti pokazuju izvjesne sličnosti s ruskim, ma da Sovjetska Unija u mnogo premašuje ove dvije zemlje svojim privrednim bogatstvom.

Nekvalificirani radnik zarađuje u Estonskoj prosječno 60 do 70 est. kruna (= 19 do 20 dol.), u Finskoj 800 do 1.000 finskih maraka (= 29 do 30 dol.), u Sovjetskoj Rusiji u Moskvi 145 do 150 rubalja (= 29 do 30 dol.). Kvalificirani radnik zarađuje u Estonskoj 120 do 130 kruna (= 32 dol.), u Finskoj 1.500 do 2.000 maraka (= 32 do 40 dol.), u Moskvi 250 rubalja (= 50 dol.). Intelektualac u prosječnom položaju ima u Estonskoj prihod 150 kruna (= 40 dol.), u Finskoj 5.000 maraka (= 110 dol.), u Moskvi 550 do 600 rubalja (= 110 do 120 dol.).

Iz tih se podataka dobiva utisak, kao da je rad u Sovjetskoj Uniji daleko bolje plaćen, nego u susjednim zemljama, te da bi tako socijalistički eksperimenat u praksi urodio najboljim plodovima. No slika ne će biti potpuna, ako ne usporedimo i troškove života u ovim zemljama. Uzet ćemo samo najpotrebnije predmete potroška i upotrebe: crni kruh, meso i odjeću.

Kilogram crnog kruha, preračunat po službenom tečaju u dolare, stoji u Estonskoj 5 amer. centi, u Finskoj 9 centi, a u Rusiji 17 centi. Kilogram mesa preračunat u dolare stoji u Estonskoj 11 do 20 c. (već prema kvaliteti), u Finskoj prosječno 15 centi a u Rusiji 1 dol. 20 centi do 1 dol. 80 centi (prema kvaliteti). Crni je kruh u Sovjetskoj Rusiji dva do tri puta skuplji, a meso devet do deset puta. Ni u cijeni cđijela i obuće nije razmjer povoljniji. Odijelo srednje kvalitete skuplje je u Moskvi sedam do dvanaest puta, nego u susjednim zemljama, a obuća sedamnaest do dvadeset puta. Tako je na pr. jednom paru cipela s kožnatim džonovima cijena u Estonskoj 2 ½ do 3 dol., u Finskoj 2 do 2 ½ dol., a u Moskvi 50 dol. (250 rubalja).

Poredimo li sada prividno više plaće sovjetskih radnika i intelektualaca te prividno niža beriva njihovih drugova u susjednim zemljama s cijenama najpotrebnijih artikala, dolazimo do poraznog rezultata, da je prosječni rad u Finskoj i Estonskoj sedam do osam puta bolje plaćen nego u Sovjetskoj Rusiji. Istina je, da Finska i Estonska žive u periodi ponovne visoke konjunktura, ali činjenica je, da u Rusiji vlada prema tvrdnjama službenih krugova čisti socijalistički sistem, a u susjednim zemljama kapitalistički.

Time je dokazano, da su u jednakom broju godina razvitka radnici polučili u kapitalističkim državama Finskoj i Estonskoj, ako se ispravno računa, sedam do osam puta bolje životne prilike, nego u državi, koja tvrdi da vlada po socijalističkim načelima.

D A K L E . . .

Možda je već dosadašnjim izlaganjem dan odgovor na naše pitanje: Možemo li bez privatnog vlasništva? I možemo li biti načelno protiv te ustanove? Ali kao i svako drugo, može i pravo privatnog vlasništva dovesti do teških nepravda. Pojedinci ga mogu zloupotrijebiti te ga iz korisne ustanove pretvoriti u pravu nesreću. Pravo imaju oni, koji traže ograničenje privatnog vlasništva, ali pri tom se mora paziti na jednu važnu okolnost. U vlasništvu postoje dva elementa: pravo vlasništva i upotreba vlasništva. Papa *Leo XIII.* rekao je već u svojoj enciklici *Rerum novarum*, da se ta dva elementa moraju dobro razlikovati (R. n. n. 19.), a to je isto ponovio i današnji papa *Pijo XI.* (Q. a. n. 47.). Upotreba se može ograničiti. Već je rimsko vlasništvo bilo ograničeno: »*Salus rei publicae suprema lex*«, a današnje ga zakonodavstvo već u definiciji ograničuje pozitivnim zakonskim propisima. Svako se izvršavanje prava može ograničiti, pa je zato papa *Pijo XI.* jasno rekao, da države mogu da ograničuju izvršavanje vlasništva, ali samo u izvjesnim granicama i u važnim prilikama »*necessitatis boni communis*« (Q. a. n. 49.). Privatno je vlasništvo bezuvjetno potrebno samo se može na neko vrijeme ograničiti njegovo izvršavanje ukoliko to traži interes zajednice, jer je jasno, da u slučaju opasnosti za zajednicu pojedinci moraju svoja prava žrtvovati, ali se opet ne smije zauvijek oteći pojedincu pravo, bez kojega ne može da živi onako, kao što mu pristoji. »Iz svega toga jasno se pokazuje, da treba odbaciti osnovnu socijalističku nauku po kojoj bi država trebala da poništi privatni posjed i da ga pretvori u zajedničko vlasništvo. Takova nauka donosi radnim staležima, za kojih korist tvrdi da je izmišljena, samo teških šteta; protuslovi prirodnim pravima svakog čovjeka, izobličuje poziv države i onemogućuje miran razvoj društvenog života.« (Leo XIII.)

I. Korsky.

B I L J E Š K E

BLUFF BOLJŠEVIZMA I KRIZA KOMUNIZMA.

Početak je ove godine izašla u Zagrebu brošura, koju je objavio anonimni »Justus« pod gornjim naslovom. Uvod je napisao Dr. Želimir Mažuranić, predsjednik senata. Ta je brošura zanimljiva analiza i kritika boljševističkih ciljeva i puteva i to na osnovu sovjetskih izvora.

Dr. Mažuranić veli: »Mi se danas nalazimo u predvorju, na početku jedne velike istine, koja je kroz dva decenija od milijuna ljudi smatra-